

۱ مارت
۱۹۲۶

تورک تاریخ انجمنی

مجموعہ سی

اون آلتنجی سنہ
نومرو ۱۴ (۹۱)

عبدالحميد ثانينك نوطلرى

(چىن نىسخەدىن ماپەد)

بووكا علاج اولمق اوزره شوكتآب افنديمىزك بولوندىقلىرى دائرەدن چىقاريلەرق
بزادرلى كمال الدين افنديك فرعيە سرايندەكى دائرەسنە وپرلرئە كمال الدين افنديك
اودا ئرەيە نقل ايلەمەنى توشىە ايلشەر وبوبابدە ارادە سنيەيى دخى استحصالە موفق
اولمشلردر .

بو ارادە سنيەيى سلطان عبدالعزىز مرحوم طرفندن شوكتآب افنديمىزە شىمدى
مرحوم مشارالەيك قتلې مادە سنده ذى مدخل اولدېنى تحقق ايدن ملعونە مومى اليها
ايكنجى خزىنە دار كئورەرك افنديمىزە «بورادن نەپايە نەپايە اولمق اوزره سكرز ساعت
ظرفندە چىقاراق فرعيەدەكى كمال الدين افنديك دائرەسنە نقل بو بورمقلەكنز حقتدە
ارادە سنيە قشە شرف صدور بيورلمشدر ، ديەرك كمال شدتله بيان ايلش
ودارالسعادە آغاسى جوهر آغا [۱] وحسين عونىك يتشديرمەلردن اولوب آنك
التماسيله سرقنالغە تعيين اولنان فيضى بك [۲] دخى طيشارودن عين ارادە سنيەيى
كلوب تبليغ ايلشەر ايدى . بو ارادەيى سلطان عبدالعزىز مرحومك اوكونردە
ترا باشى حريقتدە حاصل اولان تاثير ودهشتندن استفادە ايدرك استحصال ايلشەر
ايدى . شوكتآب افنديمىزك دائرەلرئى تركلە فرعيەيە نقل ايلەلرئە چالشمالرينك
سېيى سلطان عزىز مرحومه سوء قصد ايتديرمك مقصد قاسدئە مبتئى ايدوكى

[۱] جوهر آغا، پرتونىال والده سلطانك باش آغاسى، سلطان عبدالعزىزك جلوسندە مصاحب،
دەها صكرە خزىنە دار ، ۱۲۹۳ دە دارالسعادە آغاسى اولدى . سلطان مرادك جلوسندە لالا
سليمان آغانك نصيبە انفصال ۱۳۰۴ دە ارتحال ايتدى . سلطان محمود ترەسى حظيرە سنده
مدفوندر .

[۲] فيضى باشا ، مسلک عسكرىدن نقاتلە سلطان عبدالعزىزە سرياور، مؤخرأ سرقرىن
اولدى . بعد الانفصال رتبەسى ملكيەيە تحويل ومتصرفلغە ، دەها صكرە موصل واليكنە ،
مهاجرىن قومبىسونى رياست ثانيەسنە ، شەرماتى مستشارلغە تعيين قلندى . ۱۲۹۷ دە وفات
ايتدى . حيدر باشا قبرستانندە مدفوندر .

ميداندهدر. بونى ده ليلاً مرحوم مشارالېك يتاق دائرهنه برطاقم قاتللىرى ادخال ايله اجرا ايدىدېجكلىرى ايدى. چونكه شوكتآب افنديمىزك دائره هابونلرى سلطان عبدالعزىز مرحومك يتاق دائرهنى ايله ولى عهدك دائرهنى بيننده واقع اولوب افنديمىز حضر تلىرىك دائرهلرندن مرور ايتدىكجه كركاركك و كرك قادين هيچ كيمسه پرنسك دائرهنسندن سلطان عزيز مرحومك دائرهنه كيدىدېمىز. افنديمىز دائرهلرندن چيقارتمغه موفق اولدقلىرى كيجه لىن مرحومك يتاق دائرهنه برطاقم حشرانى سوق ايله اتلاف ايلكلىكى تصيم ايتش و شوكتآب افنديمىز دائرهلرندن چيقارتمغه موفق اولدقلىرى زعميله او سرده ولى عهدك دائرهنسندى شنىك ايلكده بولنشىردى. سلطان عبدالعزىز مرحوم او ائشاده چراغان سراينده ايدىلر. مضدر طرفندن تكرار بتكرار بو خصوصده اغسال اولنهرق شوكتآب افنديمىز دائرهلرندن چيقارتمقى ايجون تحقيراته قدر سوق اولنشى ايدى. فقط افنديمىز سلطان عزيز مرحومك اشبو تضيقات و تحقيراتى اغسال اولنديفنندن اجرا ايلدىكىنى بيلدىلرندن اصلاً كوچميهرك كيجه ساعت ايكي اوچ صولرندى دوغروجه چراغان سراينه كيتمشلردى. حتى بو ائشاده شوكتآب افنديمىز سلطان عزيز مرحومه كيدرك دائرهلرندن چيقاملرى ايجون طلب مساعده ايله جكلىرى طويدقلىرى مراد افندى و بالجه دائرهنى خلقى افنديمىزك كيدوب كيتميه جكلىرى نجره دن كوزتمكده و كيتدىلرنى كورنجه كدرلرینه صورت اشتراك كوسترمله برابر كيتلرینه مانعته چالشمش ايدى. شوكتآب افنديمىز، مرحومى و والدهلرنى كوره رك هزار مشقته تبديل افكارلرینه چالشمش و حتى بو بابه اكر دائرهلرندن چيقاملرى ايجون اصرار اولنورسه ممالك عثمانيه پى ترك ايله اوروپايه كيتمكه مجبور اولدقلىرى بيان بو يورمشلر ايدى. ايشته يالكىز اول وقت دركه سلطان عزيز مرحوم و والدهلرى فكرلرندن فراغت ايدىدېرك شوكتآب افنديمىز دائرهلرندى قالمش بو وجهله سلطان عزيز مرحومى برحقوق سوء قصددن قورتارمش ايدىلر. مع مافيه شوكتآب افنديمىز ولى عهدك و عونته خونه سنك نيات فاسده سنى كندولرینه مرحة سلطان عبدالعزىز مرحومه بيان بو يورمامش ايدى. شوكتآب افنديمىز دخى فسدته مذكوره جميتلرینه آلفه دفعاتله چالشمش ايدى.

حتى بر قاج دفعه صاغر احمد بكك اوغلى متوفى محمد بك كه جميت مذكوره

اعضای مفسده‌سندن ایدی . مراد افندی طرفندن شوکتآب افندیزه کله‌رک سلطان عزیز مرحومک علیهنده‌چالشمق اوزره کندولریله برلشمرینی تکلیف‌ایتمش وحتی پرنسک سفاهتندن بحث ایله آنک دخی تخت سلطنتده طوره‌مایاجغنی بالیان هر دورلو الطاف و عنایاتی و دولتک احیاسنی کندولرندن بکه دکلرینی علاوه اقناع و اغفاله چالشمش ایدی . بوکاجواباً شوکتآب افندیزبنده‌لرندن بریسی یعنی عصمت بک [۱] واسطه‌سیله مرحوم محمدبکه بویله افکار و نیات فاسده‌نک غایت مضر و وخیم اولدینی و قریباً بویله برشیتک بهمه‌حال طویله‌جغنی و اول وقت کرک عموجه‌لرینه و کرک برادرلرینه بویوک بر خیانت ایتمش اوله‌جقلرندن ماعدا اساسی دولتجه مضر و وخیم اولان بر تشبته مشارکت ایتمش بولنه‌جقلری جهتیله فیابعد بویله بر سوزی استماع ایده‌میه‌جکلری واکر بر دها بوفکرله زدلرینه کله‌جک اولورسه بر مفسد نظرله باقیهرق همان توقیف و سلطان عزیز مرحومک سرقرناسنه تسلیم اولنه‌جغنی افاده قیلمش و بوجهله دفع ایدیله‌رک شر و مفسدته اطاله سمع اعتبار بویوریلماشدر . ایشته بو مثللو فساداتدن آکلاشیدیفنه کوره پرنسک تحت ریاستنده بولنان جمعیت فسادیه مذکورهنک روزوشب مساعیسی مرحومک خلع و یاقتلی خصوصه منحصر ایدی . فسادات میحوئه‌نک جمله‌سنی ذکر ایتمک یوزلرجه صحائف طولدرمغه متوقف ایدوکندن اشبو ذکر و تعداد اولنان مواددن فساداتک درجه و خامتی آکلاشیه‌جقندن تفصیل و تعمیقندن صرف نظر قنهرق اول تاریخده یکدیگری و لی ایدن وقوعات و حادثات غریبه و فسادیه‌نک بیانیه اکتفا قلمشدر .

سلطان عبدالعزیز مرحومک خلعدن بر قاج ماه مقدم موسم صیف اولوق ملاپسه‌سیله شوکتآب افندیز کاغد خانه واقع قصر عالی‌لرینه نقل بویورمشلر و اوراده امرار ایام صیف ایلمکده بولنمشلر ایدی . شهر ایله اختلاطلری نادر اولدیفندن حوادث جاریه‌یه کاغد خانه قریه‌سنه کلن سیرجیلر ایله نادراً شهره عزیمت و عودت ایدن بندکان و سائر اهالی قریه واسطه‌سیله و یاخود غزته‌لر ایله کسب و قوف ایلمکده ایدیلر . بوسره‌ده روسیه سفیری (ایفاتیف) ک تشویقی ایله موسقوفلر و صربولر ایله قره‌طاغلور و خرواتلر آبراهام پاشانک بکقوزدن ابرویه

[۱] عصمت بک، عبدالحمید نائینک انوائجی باشیسی و بک‌زباده معتمدی ایدی. ۳ ربیع الاول ۱۳۲۴ده وفات ایدی. یحیی افندی تره‌سی حظیره‌سنه دفن اولندی .

قدر انشا ابتدکی طریقدن ایروایه عسکر دوکوکک کله جکی و بوکاده سلطان عزیز مرحوم معناً مساعده ایلمکده اولدینی و محمود ندیم پاشانک دخی روسیه ایله بو یولده معناً اتفای بولندینی و استانبولده برفساد عظیم حیقاراجقاری شایعه سی نشر اولنهرق و روسیه لولر استانبولی بو وسیله ایله تسخیر ایدم جکلردر دیه رک بین الاهی بر دهشت عمومیه الفا و جمله ناس سلاح مبیاعه سیله اسباب محافظه و مدافعه بی تدارک ترغیب اولنمده اولدینی حادثه سی سامعهرس حیرت اولمش و حتی بوکا قاپسله رق شوکت مآب افندیزک بندلرندن بر چوغی دخی سلاح مبیاعه ایلمش لرایدی. استانبولک سلاحی دکانلرنده و بدستانده اسلحه جدیده و عتیقه مفقود حکمنه کیرمش ایدی. بر آرز مدت صکره بو یولده تحقیقات عمیقہ اجرا اولندقدہ و کاغد خانہ به نزد هایونه کن بعض ذوات و اطبانک شهرده و سرایده کی نتایج مشهوداتلرنی نقل ایتملی اوزرینه دها پک چوق طرفلردن آلتان معلومات موثوقه تدقیق و موازنه قلندقدہ حوادث فسادیه مبحوثه نک دخی پرنسک تحت ریاستنده اولوب آنچه قوتیله کیتدکجه تکثر ایدن جمعیت لثیمه ملعونه نک اثر افسادات و اغوا آتی اولدینی تبین ایلمشدی .

سلطان عبدالعزیز مرحومک بو قدر افساداتدن خبردار اوللمسی جای استغراب دکلدر . چونکه مرحوم مشارالیهک اطرافنی بر طاقم جمعیت فسادیه اعضالردن بولنان کسان احاطه ایلمش و داخلاً و خارجاً بندکانک اکثری جمعیت مذکورہ افرادندن بولنمش اولدیغندن و بوضروده سلطان عبدالعزیز مرحومه خطاباً جمعیت فسادیه طرفندن ترتیب ایدیلهرک مصطفی فاضل پاشانک امضاسیله نشر ایدیلن بر رساله ده « سرای قاپوسندن حقیقت کیرمز » دینلیدیکی دخی بو خصوصی اثبات ایدر . و خاقان مرحومک حقیقه واقف اولمق ایسته مش اولسه دخی موفق اوله میه جغنی ازانه ایلر .

اوشانده حلول صیغدن ناشی سلطان عبدالعزیز بیلیز قصر هایونته نقل ایله اوراده اقامت بو یورمقدمه ایدیلر . ایشته اوزماندرکه جمعیت فسادیه مذکورہ افساداتک برثمره سیئسی اولمق اوزره برطاقم جاهل و خواجکان بیننده قدر و حیثیتی مفقود عسکر قاجقینی یوباز مقوله سی برر مجیدییه طوپلانلیهرق آگاه افندی [۱] نامنده

[۱] آگاه افندی ، چیان زاده عمر خلوصی افندیکنک اوغلی در . ۱۲۴۷ ده صاری یارده دوغدی . مکتب طیبیه مؤخرأ ملفی باب طالی ترجمه قلنمه دوام ایتدی . استانبولده

برلیم کچی برچوق مفسدرک ریاستی تحتنده ییلدیز سرائی پشکاهنه تجمع ایله محمود ندیم پاشا ایله شیخ الاسلام مرحوم حسن فهمی افندی [۱] نك عزالترینی طلب ایلمشله و حصول مطلبترینه موفق اولمشله ایدی .

ییلدیز سرائی هایونیی اوکنده یابدقلری کچی حشرات مرقومه استانبولک اکثر مواقع وجوامع میدانلرنده دخی بر طاقم متینغلر تشکیلیله افکار اهلالی به تخم فساد وملعت القا و جهلی سلطان عبدالعزیزدن وصادقلرندن تفسیره چالشمشله واشبو آثار فسادیه لرنده خیلی موفق اولمشله ایدی . او وقت جریان ایدن حالات ووقوعات معلوم اولدیغندن برتفصیل ذکر وبیاننه حاجت یوقدره . اشبو آثار مفسدته مقابله لازمکلیرکن بونلرک نمایشترینه قایلهرق واورکهرک یعنی رشدی ومدخت [۲] وداماد محمود وحلم پاشالر ایله شیخ الاسلام خیرالله افندی [۳] نك پرده آرقه سنندن

وولایاتده بعض خدمتده بولندقدن صکره ۱۲۷۷ ده (ترجان احوال) غزته سنی نشره باشلادی . پوسته نظارتنده ، دیوان محاسبات اعضالغنده بولندی . کندی افاده سنه کوره « اورویاه کیدن ضیا بک (پاشا) اجاسندندر ديه عالی وفؤد پاشالرک غرضلری اوزرینه » دیوان اعضالغندن عزال ایدیلدی . ۱۲۸۸ ده بارسه کیتدی . استابوله عودتندن صکره ایکی دفعه ایزمیت متصرفی ، شورای دولت اعضاسی اولدی . بته کندی افاده سنه نظراً « استانبولده اداره عرفیه اعلانی وسرعکره مأذونیت فوق العاده ویریلی اوزرینه ردیف پاشالرک خصومتی ایله بلا محاکمه ۱۸ مایس ۱۲۹۳ ده بروسه تبعید و ۱۳۰۱ ده محل اقامتی آتقره بته تبدیل اولندی . متماًقاً استانبوله جلب و عبدالحمید ثانی طرفندن ابراز التفات اولته ررق رتبه بالا ایله ردوس متصرفلغته ، مؤخرأ آنته سفیرلکته تعیین قلندی . ۱۳۰۳ ده آنته ده وفات ایدرک نمشی استانبوله کتیریلدی . سلطان محمود تربه سی حظیره سنه دفن ایدیلدی .

[۱] حسن فهمی افندی ، عثمان افندی نامنده برذاتک اوغلی در . ۱۲۱۰ ده دوغدی . آقشهرلی در . استانبوله کلدرک و دینلی مصطفی افندی دن اخذعلم ایتدی . آياصوفیه ده تدریسانده بولندی . طلبه متعدده بته اجازت ویردی .

سلطان عبدالعزیزک شهزاده لکننده معلمکننه تعیین اولندی . ایکی دفعه شیخ الاسلام اولدی . [۱۲۸۵ و ۱۲۹۱] .

۱۲۹۵ ده عبدالحمید ثانی ، مدینه منوره ده اقامته مأمور ایتدی . ۲۳ محرم ۱۲۹۸ ده اوراده وفات ایلدی . فتوالره وضع ایتدیکی امضا :

« کتبه الفقیر خواجة حضرت شهریارى حسن فهمی الحسینی » ترکیب غریبی در . فضیلت علمیه سی بین العلماء مسلم ایدی . بعض آثاری مطبوعدر .

[۲] (مرآت حیرت) و (وتبصره عبرت) مشارالیهک ترجمه حالی مفصلاً مبین در .

[۳] حافظ حسن خیرالله افندی ، ترسانه یوقلامه جیلرندن حمدالله افندی نك اوغلی در . ۱۲۵۰ ده

ولی عهد ایله متفقاً ترتیب ایلدکری اشبو مفسدت پلانلرخی و اشبو حشرات عربده سنی ملتک آرزو و نیاتی نظریله تلقی ایلدهرک کندو نفس هایونه و تاج و تختنه صادق اولان ذواتی عزل ایله برلرینه برطاقم خان و مفسدلی نصب و تعیین ایلدی . جمعیت مذکورہ نك هدف مقصودی دخی بوندن عبارت ایدی .

رشدی پاشا صدارته ، حسین عونى پاشا سر عسکرلکه ، مدحت پاشا شورای دولت ریاستنه ، خیرالله افندی مشیخته تعیین اولندیلر . مفسدلی شهر آیین ایلدیلر . بویوک داماد محمود پاشا دخی آنلر ایله متفق اولدی . و جمعیتلر دخی اکثری خانه سنده عقد اولندیفی خالدہ سلطان عبدالعزیزک خلغنی تهیسه تشبث و اسباب خلغی ترتیب یولنده صرف مقدور ایلمکده ایلدیلر .

سوختلر نمایشنک اخشامی سلطان عبدالعزیز قرناسدن حافظ محمدبک و فخری و سائر بکلرکبی جمعیت فسادیه طرفندن قزائلش برطاقم خونه نك ترغیب و اخافه سیله ییلدیز قصرندن بشکطاش سراینه نقل بویورمشلر و فی الحقیقه روسیه لو و سائر دشمنان طرفندن پایتختده بفساد و اختلال چیقاریله جنی قورقوسیه صیفیه لرنده بولنان بالجله افندیلر و شهزادگان حضراتی سرای هایونه عودته دعوت و شهرده طولاشامالاری حقدنه تنبیہات اکیده اجرا بویورمشلر ایدی . افندیلر و شهزادگان حضراتی دخی بودعوتہ اجابہ و اوامر و تنبیہات سنییه امتتالاً سرای هایونه دخول ایتمش و شهرده کز ممکن استنکاف ایلمشلر ایدی .

بوصرہ ده ذات شوکتسہات افندیمز دخی کاغد خانه دن عودتله بشکطاش سرای هایوننده دائره مخصوصه لرنده اقامت بویورمقده ایلدیلر . آرادن تقریباً یکرمی کون قدر مرورنده ایشارک کسب ایده کلدیکی احوال مؤلہ و جمعیت معلومه فساداتنک تزیادی جملہ بی دوشوندورمکه باشلامش و علی الخصوص بویله بروقعہ نك نتایج مؤلہ سنک

قائم پاشاده دوغدی . (آرہ جیلر صوفیسی) نامیله معروف اولان قاین بدری آرہ جیلر جامعی امام و خطیبی حافظ احمد افندیدن علم قرآنی تحصیل ابتدی . حسن صداسی جهتله سلطان عبدالحمیدہ امام ثانی و عبدالعزیزہ امام اول اولدی . ایکی دفعه مقام مشیخته نصب اولندی [۱۲۹۱ و ۱۲۹۳] . ۱۲۹۶ ده شیخ الحرم نبوی اولدی . عبدالعزیز خانک خلغنده مفتی و فتوای خلغی معطی اولدیغیچون ذوات سائرہ ایله برابر ۱۲۹۷ ده طائیف قلمه سنده حبس ایلدی . ۲۴ جازالاولی ۱۳۱۶ ده اوراده وفات ایلدی .

نہ مرتبہ وخیم اولہ جفتی بیلن و سلطان عزیز مرحوم ایچون برحبت صمیمہ و قدیمہ لری اولان شوکتآب افندیگری بحر حیرتہ القاء ایلمش ایدی .

فقط نہ چارہ کہ احوالک یوماً فیوما کسب ایلدیکی الوان مدہشہ نتیجہ سنی بر درجہ یہ قدر کویستمکده ایدیسه ده اللرندن بو حالده تأسفلہ ارباب مفسد تک اضمحلالرینہ دمدان بشقہ برشی کلز ایدی .

نہایۃ الامر برکون یعنی خلع سلطان عزیزدن اوچ کون مقدم کہ بازار کونی ارتق مشاهده بویوردقلری و نتیجۃ وخیمہ و فاجعہ سی میدانده اولان حالات مذکورہ یہ تحمل ایدہ میہرک و وجدان پاکلری مذکور خاٹن و کافر نعمت اولان ملاعینک تزورات و فساداتلرینہ طاقت کتورہ میہرک حقیقت حالی و حسیات شاہانہ لرینی بتامہا کیدوب صالی کونی سلطان عبدالعزیز خان حضرتلرینہ نقل و عرض ایلہ مملکی تقصیم بویورمشلر ایدی . اول وقت حرم ہایونلرنده برجاریہ وار ایدی . بو جاریہ عن اصل کندی جاریہ لرندن ایکن چراغ بویورلش و فقط وجہاً ثقیلہ برشی اولدیغندن ازدواج ایدہ میوب افندیگری والدۃ علیۃ الشانلری نزد عالیلرنده و مؤخرآ ہمشیرہ لری سلطان افندیگری سرایلرنده اقامتدن صکرہ مشارالہمانک رجاسی اوزرینہ بتکرار ترحاً حرم ہایونہ آلتوب مسافرہ صورتیلہ اقامت ایتمکده بولمش ایدی . شوکتآب افندیگریک بالادہ ذکر اولونان تصمیلرینی حس ایدہر ایتمز بر آز مدت مدخلدہ ہان برحالی زمان کوزہ درک باشنہ بز پوشیدہ پرنسک دائرہ سنہ کیتمش و مسموعاتی بتامہا نقل و حکایہ ایلدیکی محفیاً کیتدیکنی کوروب شوکتلو افندیگریہ « امر دولتکز ایلہ می کیتدی » دیو سؤال ایدن جاریہ لریک افادہ سندن و مؤخرآ کوریلن تلاش و تبدلندن حس اولمشدی . فی الواقع بو حادثہ پنچشنبہ کونی ایچون مضمم اولان خلع مادہ سنک صالی کونی اجرا اولمشنی منتج اولش ایدی . اشبو صالی کونی ہنوز شفق سوکک اوزرہ ایکن شوکتآب افندیگریک دائرہ لرینہ ولی عہدک جواریسندن بریسی کلوب برادرلری طرفندن تبلیغ سلام ایلہ برابر « بی آلدیلر کوتوردیلر . کندیلری دخی ہان بنم دائرہ مہ کلسونلر ، اورادہ بولنسونلر » کلاملرینی تبلیغ ایلمسی اوزرینہ شوکتآب افندیگری درحال ایشک نہدن عبارت اولدوغنی درک بویورمشلر و بو ائنادہ پنجرہ دن طیشارو باقاراق سرایک برآ و بحرآ ابلوقہ تحتہ آلمش اولدیغنی کورمشلر ایدی .